

צוותי המומחים של המשבר

צוות רווחה

נייר עמדה מס' 3

מאי 2020

הצורך ביישום מדיניות מודעת עוני בהתמודדות עם משבר הקורונה

פרופ' מיכל קרומר-נבו | המחלקה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

משבר הקורונה, כמו כל משבר, אינו משבר "דמוקרטי". נבחר ציבור משתמשים בעובדה שאף אדם אינו חסין מפני הנגיף כדי למכור לנו את הרעיון ש"כולנו יחד בסירה הזאת". אלא שבתוך בליל הסיסמאות היפות מיטשטשת העובדה שהמשבר הנוכחי גובה מחיר כלכלי, חברתי ונפשי גבוה יותר מהקבוצות המוחלשות בחברה הישראלית – ושדווקא לקבוצות אלה אין את הרזרבות הדרושות כדי לשלם אותו. מיומה הראשון, תגובת הממשלה להתפרצות המגיפה מוכיחה שקובעי המדיניות בישראל סובלים מעיוורון ביחס לשגרת החיים של חצי מיליון המשפחות בישראל שחיות בעוני. על-מנת לפתור את הבעיה, נבחר הציבור ועובדי המשרדים ממשלתיים צריכים לפתח מודעות לעוני.

אין ספק שהשבועות האחרונים היו קשים לכל תושבי ישראל. אבל עבור ישראלים החיים בעוני, הם היו מורכבים פי כמה. תארו לעצמכם, לדוגמה, כיצד נראתה שגרת החיים של אותן משפחות שנאלצו להעביר את הסגר בדירות קטנטנות וצפופות – ללא חצר, מרפסת או מערכת אוורור. עבור משפחות אלה, האפשרות לבודד בן משפחה כדי למנוע הידבקות של אחרים פשוט לא קיימת. לחלק ניכר ממשפחות אלה אין בבית חיבור לאינטרנט, אותו צינור נשימה שאיפשר לרבים מאיתנו לשמור על שפיות בחודש האחרון. ללא חיבור לרשת, הילדים במשפחות אלו גם לא היו מסוגלים להשתתף בלמידה מרחוק. בנוסף, עבור ילדים למשפחות החיות בעוני, בית הספר, הצהרון או המועדונים, שהושבתו עם פרץ המשבר, הם לא רק מסגרת חינוכית אלא גם המקום שבו הם זוכים לקבל את הארוחה החמה היחידה שיאכלו כל היום.

אבל כאן לא מסתיימות הבעיות של משקי הבית האלו. ישראלים החיים בעוני עובדים בעיקר במשרות מזדמנות, ולכן לא יכולים להוכיח אובדן הכנסה כדי לקבל תמיכה מהמדינה בזמן המשבר. בנוסף, המחקר מלמד אותנו שגם בימי שגרה, דווקא מי שזקוקים ביותר לתמיכה מהמדינה, מתקשים למצות את זכויותיהם הכלכליות – בגלל חוסר ידע, קשיי נגישות או חסמים תרבותיים – ונראה שהמגמה הזו רק תחמיר בגלל המשבר הנוכחי. כך או כך, עבור מי שמתקיימים מקצבת ביטוח לאומי או מקצבת נכות, מסיכות, חומרי חיטוי וכפפות הם בבחינת מותרות.

תגובה מודעת עוני למשבר הייתה דואגת, למשל, לספק ארוחות חמות למשפחות של כל אותם ילדים שנוהגים לאכול צהריים במוסדות חינוכיים. היא הייתה דואגת גם לספק מענקי קורונה ייעודיים למקבלי הבטחת הכנסה, ומגדירה עובדים סוציאליים כעובדים חיוניים כדי שיוכלו להמשיך לתמוך במשפחות עניות. מדיניות כזו הייתה גם מעמידה לרשות משפחות נזקקות מחשבים וחיבור לאינטרנט כדי שילדיהן לא ייפלטו משגרת הלימודים, מחלקת מסיכות וכפפות ביישובים שבתחתית הסולם הכלכלי-חברתי, ויוצאת בקמפיין המתריע מפני לקיחת הלוואות בשוק האפור.

אבל מעבר לזיהוי הצרכים הייחודיים האלה, חשוב גם לבדוק כיצד מתקבלות החלטות בזמן המשבר. בחינה כזו מעלה כי נקודת המבט והאינטרסים של אנשים החיים בעוני נעדרים לחלוטין מתהליכי עיצוב המדיניות. ההחלטה על הסגר וצמצום הפעילות במשק עוררה פעילות לובי מאסיבית מצד סקטורים של אנשים עובדים, אבל העובדים שנמצאים בתחתית שוק התעסוקה לא זכו לייצוג. זו הסיבה שבירושלים מתקבלות החלטות המתעלמות מהצרכים של מאות אלפי ישראלים המתקיימים משכר מינימום או שאינם עובדים ומתקיימים מקצבאות בלבד. בהיעדר כוח פוליטי, ובמיוחד בעתות משבר, האנשים האלה נדחקים לשוליים.

בדומה לרגישות התרבותית והמגדרית שהפכה נפוצה בעשור האחרון ונועדה למנוע הדרה ואפליה של קבוצות בחברה, הגיע הזמן לאמץ גם רגישות למציאות חייהם של מי שמתמודדים עם מחסור מתמשך. אין ספק שאחרי שני עשורים של הפרטות וקיצוצים בשירותים החברתיים תהיה זו תפנית דרמטית עבור קובעי המדיניות. עם זאת, נראה שהמשבר הנוכחי מספק הזדמנות לשינוי תודעתי. כפי שב-2008 המשבר הפיננסי העולמי חשף את הסכנה הטמונה ברעיונות הכלכליים שהנחו את העולם בעשורים האחרונים, כך חושף משבר הקורונה את הצורך החיוני בשירותים ציבוריים חזקים ובסולידריות בין אזרחים. מסתבר שאין תחליף לרשת הביטחון שרק ממשלות יכולות להציע לאזרחיהן.

מדיניות מודעת עוני היא קריטית ולא רק מנקודת מבט מוסרית. יותר מתמיד, בעידן הקורונה החיים של כולנו תלויים בהתנהגות ובבחירות היומיומיות אחד של השני, ולכן התאמת המדיניות הממשלתית למציאות החיים של כמה שיותר ישראלים היא תנאי הכרחי ליציאה חלקה ומהירה מהמשבר – ואולי, מי יודע, אפילו ליצירת חברה צודקת ושוויונית יותר ביום שאחרי המגיפה.